

Вікторія Юфименко

ОБРАЗНА СИСТЕМА ПОЕЗІЇ М. ВІГРАНОВСЬКОГО

Лірика Миколи Вінграновського була в центрі уваги критиків з моменту друку перших віршів. Питання про стильову оригінальність поезії митця висвітлювалося у працях І. Дзюби, М. Ільницького, М. Рильського, В. Моренця, Т. Салиги, М. Перетяцько та інших. І. Дзюба вказав на «масштабність поетичної думки й бентежну силу уяви» [3, с. 9] молодого поета. М. Рильський відзначив національну емоційну стихію митця. В. Моренець зауважив, що «лірика «Атомних прелюдів» була зіткана з красивих і благородних прагнень <...> » [5, с. 70). На думку Т. Салиги, вірші М. Вінграновського «не мають словесного декору», а відтак, добірна лексика «творює свій особливий колорит» [6, с. 9].

Творчий доробок М. Віграновського все ще потребує вивчення сучасним літературознавством. Високий фаховий рівень позначає монографія Т. Салиги, а також окремі аспекти творчості поета висвітлені у методичних статтях (Л. Кужільної, Ж. Жуковець, А. Козаченко, С. Ленської, М. Перетятко) та пам'ятних публікаціях (О. Сазоненка, Л. Горлача, В. Базилевського, Т. Селиги).

Ці спостереження дають загальне уявлення про своєрідність мовно-образного мислення поета, проте не містять характеристики конкретних рівнів стильової самобутності митця на різних етапах творчого шляху.

Мета нашого дослідження полягає у з'ясуванні стильових особливостей образів поезії М. Віграновського, оскільки, на нашу думку, без такого аналізу неможливо досягнути еволюцію життєвих і творчих позицій митця, простежити трансформацію ключових образів та ідей.

Вважаючи образну систему важливим стилетворчим чинником, ми сконцентрували увагу на виділенні ключових образів, які стають концептами художньої реальності. Реконструкція поетичного світу митця на основі цих образів забезпечить належний рівень достовірності, а сама наявність ключових образів свідчить про філософічність лірики митця. Як ключові ми ідентифікували образи **України, землі, води, серця, коханої, шляху, мрії**.

Образ землі посідає, на нашу думку, чільне місце в поезії М. Віграновського, оскільки сам митець вважає, що «Батьківщина і народ - це вічна тема» [2, с. 2]. Ліричному героєві поета властиве шанобливе ставлення до рідної землі, що й зумовлює виразний антропоморфізм цього образу. Земля у свідомості ліричного героя є всемогутньою та щедрою силою, яка сприяє реалізації задумів і мрій, саме тому він звертається з найпотаємнішими благами до неї: «Подаруй мене, *Земле*, Вітчизні / І води подаруй із Дніпра. // <...> Подаруй мені дівчину, *Земле!*» [1, с. 72]. Прагнення бути корисним Батьківщині та мрія про особисте щастя злилися в єдиному закличному зверненні до рідної землі.

Ліричний герой широко вірить у те, що благословення рідної землі супроводжує його на кожному етапі життя («Мій тихий путівець, / Мій кожен крок *земля* благословляє!» [1, с. 81]). Я-герой благоговійно оспівує її красу, засуджуючи споживацьке ставлення обивателів до землі. Подібний осуд виразно репрезентує поезія «За гай ступило сонце і пішло...», де рефренне «І хтось питає тихо: *земле*, спиш? // Уже спочила? Дай води з криниці!» [1, с. 70] уособлює ницість і мізерність інтересів убогих духом людей, які продовжують і «...в цю ніжну мить турботити її, / Своєю любистком вистелену землю» [1, с. 70].

Образ України в ліриці М. Вінграновського, хоча й «захований» за образом Коханої, зітканий зі звуків, кольорів, запахів, позначений топосами (Київ, Канів, Львів, Ніжин, Полтава, Обухів, Чернівці, Холодна Балка), іменами (Шевченко, Наливайко, Острияниця), архетипними образами (могили, степ, Дніпро, яничари). На думку митця, у любові до України, як і в любові до жінки, висвічується людська сутність, здатність віддати себе всього, тому і співіснують ці любові в бутті ліричного героя в одному вимірі: «Я люблю тебе степом, Дніпром і Тарасом, Орлім небом в барвистості хмарних споруд. Я люблю твої рухи, вчаровані часом, І вологу, розтулену музику губ» («Не чіпай наші сиві минулі тривоги»). Поетові однаково болить і доля України, й убогість обділених любов'ю людських душ. Тож особливістю інтимної лірики М. Вінграновського виступає, безперечно, абсолютне злиття теми власне любовної і патріотичної, своєрідне перетікання в межах одного вірша пристрасного освідчення Жінці у щире зізнання в любові рідній землі. Характерний у цьому сенсі вірш «У ніч кам'яну, коли темно воді і дорозі». В образі кам'яної ночі світ постає складним і суперечливим: «коли темно траві і нічого не видно мені», «коли проклятий раб в мені голову зводить», «коли люблять не спать яничари». Прочитується своєрідна рецепція відомого 66 сонета В. Шекспіра, в якому також ідеться про катастрофічний стан світу. Однак якщо у вірші англійського поета герой згоджується стерпіти це в ім'я кохання - «Втомився жити. У ніщо б пішов. Та як лишу саму мою любов?», то ліричний герой М. Вінграновського шукає сили в любові до Батьківщини, заклинаючи: «Будь при мені, будь навіки мені при мені». Ці ж слова адресовані й коханню, яке сприймається таким органічним і невіддільним від свого існування, як і любов до України. Їхня єдність - це єдність духу і тіла, розуму і серця, почуття й обов'язку.

Образ води в ліриці М. Вінграновського заслуговує на окреме наукове дослідження, адже саме там - витoki масштабного (фактично центрального, на думку Т. Салиги [6, с. 11]) образу Дніпра. У ліриці поета аквапростір представлений власне образом води, а також образами ріки, моря й океану. Образ води в ранній ліриці митця конотативно багатозначний, оскільки наявність цього образу в структурі поетичного твору сприяє створенню як позитивного, так і негативного асоціативного ряду. В одних поезіях вода як конкретна рідина стає для ліричного героя уособленням нерозривного зв'язку з Вітчизною, і саме тому він у вже згаданому нами вірші прохає «Подаруй мене, Земле, Вітчизні / І води подаруй із Дніпра» [1, с. 72], або набуває переносного значення, сприймаючись як символ духовного багатства та моральної величі в контексті рядків про друзів («Як берегти мені цілющу вашу воду, І <...> Щоб з ваших вод я пив красу й свободу...» [1, с. 81]); а в

інших демонструє людську споживацьку натуру («І хтось питає тихо: земле, спиш? // Уже спочила? Дай *води* з криниці!» [1, с. 70]), стаючи приводом для неспокою землі в час відпочинку.

Образи ріки, океану, моря (згадувані й у своєму первинному значенні певного водного простору - наприклад, ріка Кодима) переважно осмислюються молодим митцем як образи майбутнього («Скоріш пливи, нова *ріка* моя! // З глибин твоїх нові зійдуть світання <...> » [1, с. 84]), життєвого виру («Переді мною *далеч океанна*... // Лиш оступись, і доля - нанівець!» [1, с. 82]) та невідомого («Я плачу... далі - незглибиме *море*...» [1, с. 86]).

Образ серця є винятково важливим для розуміння стильових особливостей поезії М. Вінграновського, бо в його поезії переважає виразне начало, «домінує серце, *настрої душі, найтонші Ті інтонації*» [6, с. 8]. Серце є безумовним осердям усіх найглибших переживань людини («І ні політика, ні генія вогонь / Вам ні *сердець* не палять, ані скронь!» [1, с. 80]), яке, як підказує метафоричне дієслово «палять», має пристрасно реагувати на всі значущі події в культурному та політичному житті країни. Серце стає своєрідною локалізацією інтуїтивного знання, адже саме воно дає впевненість у потрібності та плідності поетичної праці («Щасливий день мій, бо я *серцем* знаю, / В який народ мій перший плід впаде!» [1, с. 83]).

У традиційній класицистичній опозиції раціональне/ емоціональне в ранній поезії М. Вінграновського перемагає емоціональне («Кого мені в розхристаному полі? // Тут *серце* переборює думки <...> » [1, с. 59]), оскільки саме серце, на думку ліричного героя, є першопштовхом для виникнення думок («Про *серце* сказано, що з нього на свободу / Думки великі вийшли й повно цілість» [1, с. 86]), хоча лише витончений синтез переживань і філософської глибини думки здатний створити з хаотичного світу образів досконалий поетичний твір («Далекі образи спішать мені в безсонні / <...> Вітаю вас! Ви - творча моя глина, / І я руками *серця* і думок / Бентежно виліпив із вас оцей вінок» [1, с. 80]).

Образ шляху є одним із найпоширеніших образів української літератури та фольклору. У поезії М. Вінграновського простір шляху репрезентований часто взаємозамінними образами дороги, стежки та путі. Образ стежки за своїм емоційно-естетичним наповненням неоднозначний. В одних поезіях стежка стає граничною локалізацією щасливого простору, до якого постійно прагне навіть сонна підсвідомість ліричного героя, оскільки стежка сприймається як місце зустрічей з коханою («Ви, як стежка, кохана, / Ходить сон мій по вашій *стежині*» [1, с. 57]). В інших поезіях цей образ, асоціюючись з трагічною смертю дружини, стає макрометафорою пам'яті («На *стежині* зосталась дружина / <...> Йдем додому, ідем до хати, / Проведи нас, сумна *сте-*

інших демонструє людську споживацьку натуру («І хтось питає тихо: земле, спиш? // Уже спочила? Дай *води* з криниці!» [1, с. 70]), стаючи приводом для неспокою землі в час відпочинку.

Образи ріки, океану, моря (згадувані й у своєму первинному значенні певного водного простору - наприклад, ріка Кодима) переважно осмислюються молодим митцем як образи майбутнього («Скоріш пливи, нова *ріко* моя! // З глибин твоїх нові зійдуть світання <...> » [1, с. 84]), життєвого виру («Переді мною *далеч океанна*... // Лиш оступись, і доля - нанівець!» [1, с. 82]) та невідомого («Я плачу... далі - незглибиме *море*...» [1, с. 86]).

Образ серця є винятково важливим для розуміння стильових особливостей поезії М. Вінграновського, бо в його поезії переважає виразне початок, «домінує серце, настрої душі, найтонші її інтонації» [6, с. 8]. Серце є безумовним осердям усіх найглибших переживань людини («І ні політика, ні генія вогонь / Вам ні *сердець* не палять, ані скронь!» [1, с. 80]), яке, як підказує метафоричне дієслово «палять», має пристрасно реагувати на всі значущі події в культурному та політичному житті країни. Серце стає своєрідною локалізацією інтуїтивного знання, адже саме воно дає впевненість у потрібності та плідності поетичної праці («Щасливий день мій, бо я *серцем* знаю, / В який народ мій перший плід впаде!» [1, с. 83]).

У традиційній класицистичній опозиції раціональне/ емоціональне в ранній поезії М. Вінграновського перемагає емоціональне («Кого мені в розхристаному полі? // Тут *серце* переборює думки <...> » [1, с. 59]), оскільки саме серце, на думку ліричного героя, є першопштовхом для виникнення думок («Про *серце* сказано, що з нього на свободу / Думки великі вийшли й повно цілість» [1, с. 86]), хоча лише витончений синтез переживань і філософської глибини думки здатний створити з хаотичного світу образів досконалий поетичний твір («Далекі образи спішать мені в безсонні / <...> Вітаю вас! Ви - творча моя глина, / І я руками *серця* і думок / Бентежно виліпив із вас оцей вінок» [1, с. 80]).

Образ шляху є одним із найпоширеніших образів української літератури та фольклору. У поезії М. Вінграновського простір шляху репрезентований часто взаємозамінними образами дороги, стежки та путі. Образ стежки за своїм емоційно-естетичним наповненням **неоднозначний**. В одних поезіях стежка стає граничною локалізацією щасливого простору, до якого постійно прагне навіть сонна підсвідомість ліричного героя, оскільки стежка сприймається як місце зустрічей з коханою («Ви, як стежка, кохана, / Ходить сон мій по вашій *стежині*» [1, с. 57]). В інших поезіях цей образ, асоціюючись з трагічною смертю дружини, стає макророметифорою пам'яті («На *стежині* зосталась дружина / <...> Йдем додому, ідем до хати, / Проведи нас, сумна *сте-*

жиноі...» [1, с. 64]), на що вказує виразно песимістичний епітет «сумна стежина».

Зберігаючи фольклорну семантику, образ дороги в ліриці М. Вінграновського часто стає символом людської долі («Мій тихий *путівець*, / Мій кожен крок земля благословляє!» [1, с. 81]), причому в цьому контексті вже з'являється виразна ієрархія образів «шлях - дорога - стежка». Шлях стає уособленням єдиного правильного життєвого вибору, дорога символізує альтернативність життєвих позицій, а стежка асоціюється з ігноруванням глобальних проблем, з вузькістю та замкненістю людського світогляду на своєму власному житті: «Доріг багато, але шлях один! // Ганьба, хто вибрав стежечку-обніжку: // Людська Земля - це не двоспальне ліжко!» [1, с. 81].

Образ мрії в поезії митця ми ідентифікуємо як винятково позитивний, хоча сам поет вказує на певну трансформацію свого світогляду щодо мрійливості. Мрія репрезентована в ліриці М. Вінграновського як стимулятор інтелектуального розвитку людини («І серце вечерея своїм сподіванням, / і думка-порадниця *мріями* свіжими <...> » [1, с. 61]); як кінцева (проте недосяжна) мета, реалізації якої треба присвятити своє життя («Бажав би я усе життя мовчати: // Творити труд свій і для *мрії* жить <...>» [1, с. 82]); як політ нестримної фантазії молоді («Доки хода і воля не змужніла, / <...> Куди нас тільки *мрія* не носила!» [1, с. 82]).

Уже у «Вінку на березі юності» відчувається певне змужніння ліричного героя, позиціонування себе як більш досвідченого, а відтак, менш мрійливого, юнака. У рядках «Блакитні *мрії* Добродійні груди! // Не знали ви, що в світі у зеленім / Живуть з колиски мертвородні люди!» [1, с. 83] простежується певна дистанційованість дорослішого поміркованішого реаліста від молодшого мрійливого максималіста. Очевидно, що ця відстань не могла бути великою, але вже ці рядки репрезентують певне скептичне ставлення до вибудовування світу відповідно до мрійливої фантазії.

Отже, наявність ключових образів як конденсаторів аксіологічних орієнтирів митця підкреслює на образному рівні філософічність лірики М. Вінграновського та вказує на патріотизм, емоційність і максималізм ліричного героя.

Перспективою розвитку теми цього дослідження є виявлення образної своєрідності лірики М. Вінграновського на всіх етапах творчого шляху з метою визначення трансформації ключових образів, переконань та художніх орієнтирів відповідно до актуальної для конкретного періоду життя- аксіологічної системи, а також зіставлення у стилізованих аспектах поезій митця з віршами його сучасників, спрямоване на виявлення типологічних та індивідуально-авторських домінант його мовно-образного мислення.

Література

1. Вінграновський М. Вибрані твори: У 3 т. / М. Вінграновський. - Тернопіль : Богдан. - Т. 1. - 400 с.
2. Вінграновський М. Батьківщина і народ - це вічна тема / М. Вінграновський // Літературна Україна. - 1980. - 8 травня. - С. 2.
3. Дзюба І. Духовна міра таланту / І. Дзюба // М. Вінграновський. Вибрані твори. - К. : Дніпро, 1986. - С. 5-23.
4. Моренець В. П. Істина - в дорозі / В. П. Моренець // Л. Талалай. Вибране. - К. : Дніпро, 1991. - С. 3-20.
5. Моренець В. Микола Вінграновський / В. Моренець // Історія української літератури ХХ століття : У 2 книгах / за ред. В. Дончика. - К. : Либідь. - Кн. 2. - С. 130-136.
6. Салига Т. Поет - це слово. Це його життя... / Т. Салига // М. Вінграновський : Вибрані твори у 3 т. - Тернопіль : Богдан. - Т. 1. - С. 5-56.
7. Соловей Е. Українська філософська лірика / Е. Соловей. - К. : Юніверс, 1999.- 368 с.